

ВИДИ СУДОВИХ ПРЕЦЕДЕНТІВ

Іванів Андрій Романович

ORCID ID: 0000-0002-8970-0219

Радник «EQUITY Law Firm», аспірант

Київський міжнародний університет, Україна

Для вітчизняної юридичної науки дослідження проблематики судового прецеденту стало традиційним напрямом наукових пошуків. Однак, незважаючи на підвищену увагу до цієї теми, багато питань, що стосуються судового прецеденту, залишаються недостатньо висвітленими. Зазвичай вітчизняні вчені найчастіше зосереджується на наступному питанні: чи є судовий прецедент джерелом сучасного українського права? Безперечно, це важливе питання, яке потребує свого вирішення. Однак не менш важливими для вивчення є загальнотеоретичні питання, що стосуються поняття судового прецеденту, його основних видових та класифікаційних ознак, змісту та форм прояву. Відповіді на ці питання дозволять чіткіше і глибше вирішити всі інші, які виникають у процесі вивчення та застосування судового прецеденту.

В даному науковому дослідженні ми поставили за мету дослідити основні види судових прецедентів.

Відмінність в застосування судових прецедентів на практиці дає підстави для поділу їх на види.

Перший критерій поділу прецедентів (за «юридичною силою») залежить від місця в судовій ієрархії суду, який виносить рішення, і суду, рішення якого розглядається як прецедент. Згідно з існуючою правовою доктриною за юридичною силою прецеденти можна поділити на:

1. **Обов'язкові** (імперативні, зв'язуючі) прецеденти. Обов'язковий характер прецеденту визначається викладеною думкою суду в «ratio decidendi», правова основа якого базується на вирішальних аргументах і є обов'язковою для інших судів. Зазначимо, що рішення може містити супутні доводи судді («obiter dicta»), вони носять рекомендаційний характер. Тобто, коли суд приймає рішення у справі, будь-який інший суд, рівний або нижчий за ним в ієрархії судової системи, повинен додержуватись «ratio decidendi», визначеної в попередньому судовому рішенні. Так, обов'язковими для усіх судів є рішення, винесені Палатою лордів (верхня палата Парламенту Великої Британії). Рішення Апеляційного суду обов'язкові для усіх нижчестоящих судів і для нього самого (окрім рішень прийнятих кримінальним відділенням). Рішення Високого суду обов'язкові для нижчих судів.

Така обов'язкова сила прецеденту надається рішенням найвищих судових органів у багатьох країнах романо-германської правової сім'ї. Так, у Німеччині обов'язковий характер мають рішення Федерального конституційного суду. Такий самий принцип діє в Аргентині, Колумбії та ін. країнах, відносно рішень верховних судів щодо конституційних питань. Рішення Конституційного суду Іспанії, що визнають неконституційними закони або окремі правові норми, мають обов'язкову силу прецеденту [1]. В Україні обов'язковий характер мають рішення двох судових інстанцій: рішення Конституційного Суду України; рішення Верховного Суду, прийняті з питань неоднакового застосування одних і тих самих норм матеріального права.

Після прийняття Закону України «Про виконання рішень та застосування

практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV, рішення ЄСПЧ стали обов'язковим для виконання Україною. Ми погоджуємось з тим, що для суддів загальної юрисдикції прецеденти Європейського Суду мають обов'язковий характер, але вітчизняний суд має право відмовитися від його застосування у випадку: 1) національне законодавство встановлює вищі стандарти прав і свобод людини, ніж відповідний прецедент Європейського Суду; 2) є потреба відокремитися від прецеденту Європейського Суду через розумну відмінність у фактах справи [4]. Зазначимо, що діюче законодавство не встановлює співвідношення європейського прецедентного права з Конституцією України, що не сприяє єдиному підходу по застосуванню рішень Європейського суду з прав людини у вітчизняній судовій практиці.

2. Переконаючі (переконливі) прецеденти. Зазвичай, в англосаксонській правовій сім'ї переконувачими є прецеденти нижчестоящих судів по відношенню до вищестоящих. Переконаючий прецедент не містить «ratio decidendi». Що стосується Великобританії, то до переконувачих також відносяться: судові рішення (чи їх складові частини) винесені Палатою лордів, частина рішення, визнана «obiter dictum»; рішення судового комітету Таємної ради; усі рішення судів Шотландії; рішення судів інших держав, на які поширюється юрисдикція загального права; прецеденти і думки, викладені в класичних працях з права; рішення, винесені паралельними судовими інстанціями, якщо вони не є обов'язковими прецедентами; усі рішення судів Європейського Союзу. Зазначимо, що після процедури Brexit, рішення суддів ЄС все ще мають для Великобританії силу переконувачих прецедентів.

На практиці, значення переконувачих прецедентів проявляється здебільшого там, де суду доводиться заповнювати пропуски та лакуни в існуючій законодавчій регламентації. В Україні переконувачий характер мають рішення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, Вищого антикорупційного суду, Касаційного адміністративного суду, Касаційного господарського суду, Касаційного кримінального суду та Касаційного цивільного суду.

3. Відхилені (відкинуті) прецеденти. Відхиленням прецедент вважається в силу своєї явної помилковості з погляду суду, який вирішує питання про його застосовність; при цьому така явна хибність визначається як результат невірною розуміння права [3, с. 53]. В силу цієї обставини вищестоящий суд вправі переглянути прецедент, визнати його прийнятим з необережності чи недогляду суду. Слід акцентувати увагу на тому, що прецедент відхилений одним судом, з різних об'єктивних підстав, може бути застосований іншим судом.

Процедуру відхилення прецеденту слід відрізнити від процедури відміни рішення. Якщо в результаті апеляції змінюється рішення, то це буде скасоване рішення. Відміна відрізняється від відхилення тим, що в першому випадку змінюється усе рішення, тоді як у другому випадку змінюється лише правова основа рішення. Прецедент може бути відхилений законом або вищестоящим судом. Якщо він відхиляється вищестоящим судом, то вважається, що судова ухвала була винесена в результаті неправильного розуміння права, а покладена в основу рішення правова норма ніби ніколи не існувала. Отже, судові відхилення прецеденту завжди має ретроспективну дію.

Наступним критерієм поділу судових прецедентів є «правовий зміст». За цим критерієм прецеденти можна поділити на:

1. Прецеденти з правовою нормою. Такими прецедентами є ті, які ведуть до створення судами нової норми права.

2. Прецеденти тлумачення. Некоректне застосування юридичної та

законотворчої техніки веде до вад законів, помилок та неточностям в їх мовній та юридичній формі. Для оперативного виправлення існуючих помилок застосовуються прецеденти тлумачення. Такі прецеденти пов'язані із тлумаченням вже існуючої норми права з виробленням певного, «усталеного» положення щодо застосування норми права в аналогічних справах. Судове тлумачення: по-перше, оперативно надає ясності і точності смислового змісту закону; по-друге, сприяє найбільш правильному і однаковому застосуванню норми права в тій сфері суспільних відносин, які нею регулюються.

Під прецедентом тлумачення слід розуміти судові рішення найвищого судового органу, яке створило найбільш точне формулювання сенсу, що міститься в окремій нормі права, зазвичай нормі права закону чи Основного закону, та має обов'язкову силу. Прикладом прецеденту тлумачення в правовій системі України є рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення положень статей Конституції України, які мають не лише нормативний характер, але й пріоритетне значення перед іншими видами її тлумачення.

3. Прецедент роз'яснення закону. Окрім прецеденту тлумачення, в судовій практиці зустрічаються прецеденти, що роз'яснюють законодавство. Такі рішення найвищих органів за своєю правовою природою є нормативними роз'ясненнями (неофіційними тлумаченням) законів. Прикладом прецеденту роз'яснення в правовій системі України є Постанови Пленуму Верховного Суду видані за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики. Пленум Верховного Суду згідно п. 10-2 ч. 2 ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII наділяється правом надавати роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ.

Наведена вище класифікація судових прецедентів не є вичерпною. В наукових джерелах наводиться поділ судових прецедентів за різними критеріями, що полегшує їх застосування на практиці. Однак основними критеріями поділу судових прецедентів є їх поділ за «юридичною силою» та «правовим змістом», оскільки вони отримали відображення в самій доктрині судового прецеденту. Поділ судового прецеденту на види необхідний для зручності застосування в практичній діяльності, вироблення єдиної судової практики при розгляді схожих справ, правильного розуміння і застосування норм права.

Список використаних джерел:

1. Габрелян А. Ю. (2020) Аналіз сучасного стану прецедентів в світі та в Україні. Траектория науки. 6 (10). 2001-2013.
2. Габрелян А. Ю. (2021) Вектор розвитку України: дилема вибору. Матеріали конференцій МЦНД. Вилучено з: <https://doi.org/10.36074/mcnd-19.02.2021.lawgov.02>.
3. Гук П. А. (2009) Судебный прецедент: теория и практика. М.: Юрлитинформ. 128 с.
4. Марченко А. А. (2013) Прецедентный характер рішень Європейського суду з прав людини в правовій системі України. Митна справа. 6. 23-28.